राज्याचा कृषि विस्तार कार्यक्रमांना विस्तार विषयक सुधारणांकरिता सहाय्य

(Support to State Extension Programme for Extension Reforms)

मार्गदर्शक सूचना सन २०१२-१३

कृषि विस्तार कार्यक्रमाच्या योजनेची पार्श्र्वभुमी व ठळक वैशिष्टे/रुपरेषा :-

राष्ट्रीय कृषि धोरणांमध्ये कृषि विस्तारामधील क्रांतीकारक बदलाची गरज प्रामुख्याने समोर आली असल्याने कृषि विस्तार कार्यक्रमांना दिशा देण्याच्या दृष्टिकोनातून कृषि विस्तारासाठी विस्तृत रुपरेषा विकसित करण्यात आली आहे.

केंद्र शासनाने सन २०१०-११ मध्ये विस्तार कार्यक्रमाची मर्यादा वाढविली असून त्यामध्ये विशेष बाबींचा समावेश केलेला आहे. विस्तार कार्यक्रम सुधारीत योजनेमध्ये आवश्यक असणारे मनुष्यबळ व त्यासाठी आवश्यक असणारा निधी दिला आहे. सुधारीत योजनेत खालील मुख्य घटकावर विशेष भर दिला आहे.

- राज्यस्तर, जिल्हास्तर व तालुकास्तरावर-पुनरुजीवित, नव्याने स्वायत संस्था स्थापन करणे.
- पब्लीक-प्रायव्हेट पार्टनरशिप अंर्तगत विस्तार सेवा पुरवठादारांचा समावेश व बहुउद्देशिय संस्थांना सर्व स्तरावर चालना देणे.
- शेतकर्यांेच्या गरजा व मागण्या विचारात घेऊन त्यानुसार शेतकरी समूह /शेतकरी गट (CIGs & FIGs) तयार करणे.
- विस्तार कार्यक्रमाचे नियोजन व अंमलबजावणी करीत असतांना इतर कार्यक्रमासोबत सांगड घालण्यावर भर देणे.
- शेतकर्यांेच्या शेती मशागत पध्दतीने व अनुसरुन मोठया प्रमाणावर एकत्रित विस्तार यंत्र सामुग्रीचा वापर करण्यावर भर देणे.
- विस्तार कार्यक्रमामध्ये महिलांचा सहभाग वाढविणे, त्यासाठी महिला गट स्थापना करुन त्यांना प्रशिक्षण देणे.
- कृषि विस्तारची दिशा निश्चित करण्यासाठी लाभार्थीकडून सहभाग ग्राहय धरण्यात आला आहे.

आत्मा योजनेमध्ये प्रत्यक्ष कार्यक्रम अंमलबजावणीवर जास्त भर देणेत आला आहे. विशेषकरुन बॉटम-अप-प्लानिंग ऍप्रोच वर भर देण्यात आला आहे. कृषि विस्तारामध्ये शासकिय व अशासकिय संस्थांचा सहभाग, विस्तार कार्यक्रमात स्त्रियांचा सहभाग वाढविणे, कृषि संलग्न विभागाचा सहभाग वाढविणे इ.समावेश करणेत आला आहे.

गावस्तरावर शेतकरी मित्र व तालुका, जिल्हा व राज्यस्तरावर विविध विस्तार कर्मचार्यांच्या नियुक्त्या करण्यात आल्या आहेत.

अकराव्या पंचवार्षिक योजनेमध्ये विस्तार सेवांचे योग्य मुल्यमापन आणि तंत्रज्ञान प्रसारण पध्दतींमध्ये गुणात्मक सुधारणा आणि सहज सोपेपणा यावर मुख्य भर दिला आहे. संशोधन तंत्रातील विकास आणि विस्तार सेवा या शेतक-यांच्या गरजा भागविणा-या असाव्यात यावर प्रकाश टाकण्यात आला आहे.

योजनेची पार्श्र्वभुमी :-

सन १९९८ ते २००५ या कालावधित जागतिक बॅकेच्या निधीच्या सहाय्याने देशातील ७ राज्यातील २८ जिल्हयामध्ये राष्ट्रीय कृषि तंत्रज्ञान व्यवस्थापन प्रकल्पाअंर्तगत (NATP) तंत्रज्ञान विस्तारामध्ये नाविण्यपुर्णता (ITD) या सदराखाली विस्तार विषयक सुधारणा कार्यक्रम राबविण्यात आला. ही योजना अतिशय यशस्वी ठरली व राज्याच्या कृषि विस्तार कार्यक्रमांना विस्तार विषयक सुधारणांकरिता सहाय्य ही योजना अस्तित्वात आली. ही योजना सुरुवातीस २५२ जिल्हयामध्ये विस्तारीत करणेत आली. सन २००७ साली राष्ट्रीय कृषि विकास परीषदेमध्ये कृषि विस्तारामधील क्रांतिकारक बदलाची गरज प्रामुख्याने समोर आली. राष्ट्रीय शेतकरी आयोगाने (National Policy for farmers) कृषि विस्तार यंत्रणेत अमुलाग्र बदल सुचविला आहे.

http://mahaagri.gov.in

सन २००५ ते २००९ या दरम्यान कृषि विस्तार कार्यक्रम सुधारणा अंर्तगत मिळालेल्या अनुभवातुन व राज्य सरकारशी सल्ला-मसलत करुन केंद्र शासनाने सध्याची राज्याच्या कृषि विस्तार कार्यक्रमांना विस्तार विषयक सुधारणांकरिता सहाय्य ही योजना काही वैशिष्टयपूर्ण बदलासह प्रस्तावित केली आहे.

आत्मा योजनेचा प्रमुख उद्देश :-

राज्यस्तर, जिल्हास्तर व तालुकास्तरावर पुर्नजिवीत, नव्याने स्वायत्त संस्था स्थापन करणे.

अनेक बहुउद्देशिय संस्थांना कृषि विस्तारासाठी चालना देणे व पब्लीक प्रायव्हेट पार्टनरशिप अंतर्गत विस्तार सेवा पुरवठादारांचा समावेश करणे, शेती पध्दतीनुसार (Farming System) दृष्टीकोन, एकात्मिक व सर्वसमावेशक कृषि विस्तार कार्यक्रम राबविणे, विस्तार कार्यक्रमाचे नियोजन, अंमलबजावणी व संनियंत्रण करीत असतांना संलग्न विभागातील इतर कार्यक्रमासोबत सांगड घालणे. शेतकर्यांच्यागरजा व मागण्या विचारात घेऊन त्यानुसार शेतकरी समुह/शेतकरी गट (Farming System) तयार करणे.

वरील उद्देश साध्य करण्यासाठी संस्थात्मक व्यवस्था व त्यासाठी आवश्यक सर्मपित मनुष्यबळ यासाठी लागणारी आवश्यक तरतूद व निधीबाबतचे केंद्र शासनाने व राज्यशासनाने यशार्थदर्शी नियोजन केले आहे.

<u>नियोजन व अंमलबजावणी राज्यस्तरावरील नियोजन व अंमलबजावणी</u> :-

१) राष्ट्रीय कृषि विकास योजनेअंर्तगत स्थापन करणेत आलेल्या राज्यस्तरीय (अधिकृत) अनुज्ञा समिती (SLSC) ची राज्य कृषि विस्तार कार्यक्रमांच्या नियोजनास मंजूरी आवश्यक आहे.

२) राज्यस्तरीय अनुज्ञा समितीच्या (SLSC) कामकाजासाठी आतंरविभागीय कार्यकारी गट (IDWG) आधारभूत असेल. आतंरविभागीय विभागीय कार्यकारी गटावर योजनेच्या दैनदिन समन्वय व व्यवस्थापनाची जबाबदारी असेल.

३) राज्य मुख्यालय कक्षातील राज्य नोडल अधिकारी व राज्य समन्वयक हे राज्यस्तरीय शेतकरी सल्ला समिती (SFAC) यांचे सहभागाने जिल्हयाचे कृषि विस्तार आराखडे संकलित करून राज्याचा एकत्रित आराखडा तयार करतील व सदरचा आराखडा केंद्र शासनास राज्यस्तरीय अनुज्ञा समितीची (SLSC) मान्यता घेऊन सादर करतील. राज्य नियंत्रण कक्ष आत्मा योजना अंमंलबजावणीचे संनियंत्रण करेल.

सामेती स्तर- विस्तार कर्मचार्यांच्या/कार्यकर्त्यांच्या क्षमता विकासासाठी वार्षिक प्रशिक्षणाचे नियोजन व कार्यवाही सामेती करेल. त्याबाबतचे प्रशिक्षण वेळापत्रक निश्चित करतांना सर्वांना प्रशिक्षण मिळेल व प्रशिक्षण गरजेनुरुप असेल याची काळजी घेईल.

जिल्हास्तर नियोजन व अंमलबजावणी :-

आत्मा ही एक स्वायत्त संस्था आहे. आत्मा नियामक मंडळ सर्वसमावेशक दिशादर्शक धोरण ठरवेल नियामक मंडळ, प्रकल्प संचालक आत्मा, प्रकल्प उपसंचालक, आत्मा व सहाय्यक कर्मचारी यांचे सहकार्याने कामकाज करतील.आत्मा व्यवस्थापन समिती (AMC) ही योजना अंमलबजावणीसाठी कार्यकारी शाखा असेल.जिल्हा स्तरावरील जिल्हा शेतकरी सल्ला समिती ही जिल्हा कृषि विस्तार नियोजन व अंमलबजावणीत मदत करेल यथार्थदर्शी संशोधन व विस्तार आराखडा (SREP) तयार करण्याबरोबरच जिल्हयातील संपुर्ण कृषि विस्तार व्यवस्थापन व नियोजन समर्पित कर्मचार्यांच्या मदतीने आत्मा संस्था करेल.

तालुकास्तर नियोजन व अंमलबजावणी :-

तालुकास्तरावर- तालुका/गट तंत्रज्ञान चमू (BTT) ज्यामध्ये कृषि व कृषि संलग्न विभागातील गट/तालुका स्तरावरील अधिकारी असतील गट शेतकरी सल्ला समिती (BFAC) ज्यामध्ये प्रगतशील व अनुकरणीय शेतकरी असतील, त्यांचे तालुका पातळीवरील कृषि विस्तार नियोजनामध्ये अत्यंत महत्वाचे स्थान असेल. गट शेतकरी सल्ला

http://mahaagri.gov.in

समितीत निवडलेले शेतकरी हे प्रामुख्याने शेतकरी/कृषि विज्ञान मंडळ, शेतकरी समुह यांचेतुन चक्राकार (रोटेशन) पध्दतीने निवडण्यात यावेत जे तालुका तंत्रज्ञान चमुस वेळोवेळी मार्गदर्शन करतील. तालुका आत्मा कक्षामध्ये तालुका तंत्रज्ञान व्यवस्थापक व विषय विशेषज्ञ हे BTT व BFAC च्या मदतीने तालुका कृति आराखडा तयार करणे व अंमलबजावणी संदर्भात जबाबदारी पार पाडतील.

<u>गावस्तर नियोजन व अंमलबजावणी</u> :-

१) शेतकरी मित्र हा कृषि विस्तार यंत्रणा व शेतकरी यांचेतील महत्वाचा दुवा असेल. प्रत्येकी दोन गावांसाठी १ शेतकरी मित्र निवडला जाईल. शेतकर्यांलना कृषि व कृषि संलग्न विभागाबाबत मार्गदर्शन करणेसाठी शेतकरी मित्र उपलब्ध असेल. शेतकरी, शेतकरी सेवा केंद्र इ. विस्तार कार्यक्रमांबाबत माहितीची देवाण-घेवाण करणे संदर्भात शेतकरी मित्राची मदत होईल.

२) ज्या ठिकाणी शक्य आहे तेथे कृषि व्यावसायिकांना तांत्रिक सहाय्य देवुन कृषि विस्तारामध्ये सहभागी होण्यास प्रोत्साहन द्यावे.

३) तालुक्यात कृषि व कृषि संलग्न विषयाच्या शेतीशाळा घेणेत याव्यात.

केंद्र शासनाने सन २०१०-११ मध्ये सुधारीत मार्गदर्शक सुचनानुसार नविन पदे भरण्यास मान्यता दिलेली आहे.

१) राज्यस्तर- राज्य नोडल कक्षामध्ये राज्य नोडल अधिकारी आणि सहाय्यक कर्मचारी असतील आत्मा योजनेअंर्तगत राज्यस्तरावर एक राज्य समन्वयक, कंत्राटी पध्दतीने भरण्यास मान्यता देणेत आली आहे. राज्य समन्वयक हे राज्य नोडल अधिकार्यांच्या संपुर्ण नियंत्रणाखाली कार्य करतील.

२) सामेती- नियमित राज्यस्तर,जिल्हास्तर, तालुकास्तर व गावपातळीवरील कृषि विस्तार कर्मचार्यांमच्या क्षमता विकास व प्रशिक्षणासाठी कार्यरत असणार्यात सामेतीसाठी या योजनेअंर्तगत अधिकचा कर्मचारी वर्ग मंजूर करणेत आला आहे. १ संचालक, ८ उपसंचालक (**Faculty**) व १-१ लेखा-नि-लिपीक- संगणक अज्ञावली रुपरेषक अशी एकुण ११ पदे मंजूर आहेत.

३) जिल्हास्तर- सुधारीत मार्गदर्शक सुचनानुसार प्रत्येक जिल्हयामध्ये खालील पाच कर्मचारी असतील तसेच आत्मा नियामक मंडळ व्यवस्थापन समिती बैठक घेण्याबरोबर जिल्हयातील कृषि विस्तार व्यवस्थापन सेवेची संपुर्णपणे जबाबदारी प्रकल्प संचालक (आत्मा) यांचेवर राहील. जिल्हास्तरावरील विस्तार कार्यक्रमाच्या बळकटीकरणासाठी प्रकल्प संचालक-१, प्रकल्प उपसंचालक-२, लेखा-नि-लिपीक-१, संगणक अज्ञावली रुपरेषक -१ पदे मंजुर आहेत.

जिल्ह्यामध्ये दोन प्रकल्प उपसंचालक पदे मंजूर आहेत. ते प्रकल्प संचालक आत्मा यांचे प्रशासकिय नियंत्रणाखाली काम पाहतील. प्रकल्प संचालक(आत्मा) हे आत्मा व्यवस्थापन समितीचे चेअरमन/अध्यक्ष म्हणुन कामकाज पाहतील.

४) तालुकास्तर- आत्मा योजनेअंर्तगत प्रत्येक तालुका/गटासाठी एक तालुका/गट तंत्रज्ञान व्यवस्थापकाचे पद कंत्राटी पध्दतीने मंजूर आहे. तसेच प्रति तालुका/गटासाठी दोन विषय विशेषज्ञांची कंत्राटी पध्दतीने कृषि व कृषि संलग्न विभागातील कृषि विस्तार सेवेकरीता पदे मंजूर आहेत.

तालुकास्तरावर तालुका तंत्रज्ञान व्यवस्थापकाची यांनी करावयाची कामे :- (BTM)

१) सर्व कृषि संलग्न विभागात समन्वय साधणे.
२) बी.टी.टी. व शेतकरी मिटींगचे आयोजन करणे.
३) तालुका कृषि आराखडा तयार करणेसाठी बी.टी.टी.स सहाय्य करणे.
४) वेळोवेळी योजनेच्या प्रगतीचा आढावा घेणे.
५) वेळोवेळी बीटीटी व आत्मा यांना फिडबॅक देणे.
६) शेतकरी/शेतकरी समुह यांना कृषि संलग्न विभागाच्या मदतीने मार्गदर्शन करणे.

http://mahaagri.gov.in

७) शेतीशाळा घेणे.
८) शेतकरी समुह तयार करणे व त्यांच्याशी संवादाचे आयोजन करणे.
९) शेतकरी समुह व शेतकरी संघटना यांचे रेकॉर्ड जतन करणे.

तालुकास्तरावर विषय विशेषज्ञ यांनी करावयाची कामे :- (SMS)
१) विषय विशेषज्ञांचे कौशल्य क्षेत्र तालुका/गट परत्वे गरजेनुरुप वेगवेगळे असु शकेल.
२) तालुकास्तरावरील कृषि व कृषि संलग्न विभागातील अधिकारी आणि तालुका तंत्रज्ञान व्यवस्थापक यांचे सहकार्य व मार्गदर्शनाखाली विषय विशेषज्ञ, शेतकरी सेवा केंद्र व किसान कॉल सेंटर यांना मार्गदर्शन करतील.
३) तालुका तंत्रज्ञान व्यवस्थापकांच्या तांत्रिक सहाय्याने विषय विशेषज्ञ आवश्यक तेथे शेतीशाळा, शेतकरी मित्र, शेतकरी समुह आणि शेतकरी यांना तांत्रिक व गरजेनुरुप मार्गदर्शन करतील.
४) तालुका स्तरावर तालुका तंत्रज्ञान व्यवस्थापकास मदत करणे.
५) तालुका तंत्रज्ञान व्यवस्थापक हे प्रकल्प संचालक (आत्मा) यांचे प्रशासकिय नियंत्रणात कामकाज पाहतील. विषय विशेषज्ञ हे तालुका तंत्रज्ञान व्यवस्थापक यांचे प्रशासकिय नियंत्रणात कामकाज पाहतील.

प्रकल्प संचालक -
१) राज्यस्तरावर राज्य नोडल अधिकारी व समिती, जिल्हास्तरावर कृषि संलग्न विभागाबरोबरच कृषि विज्ञान केंद्रे, पंचायत राज संस्था, खाजगी क्षेत्र आणि जिल्हा नियोजन एकके यांचेशी समन्वय ठेवुन कामकाज पाहवे.
२) वार्षिक जिल्हा कृति आराखडयास अंतीम स्वरुप देणे.
३) विस्तार विषयक सुधारणा, आर.के.व्ही.वाय. आणि एन.एफ.एस.एम. योजनांच्या प्रगतीचा आढावा घेणे.
४) आत्मा नियामक मंडळाच्या बैठका घेणे.
५) आत्मा व्यवस्थापन समीतीच्या बैठका घेणे.
६) जिल्हा स्तरीय समीतीचे सदस्य सचिव म्हणून काम पाहणे.
७) तालुक्यांना वेळेवर निधी वाटपा बाबत कार्यवाही करणे.

प्रकल्प उप संचालक - संशोधनासंबंधी सर्व विषय व कार्य पार पाडतील.
नव्याने नियुक्त करावयाच्या कर्मचा-यांची नियुक्ती पध्दत -
१) राज्य समन्वयक (राज्यस्तर), तालुका तंत्रज्ञान व्यवस्थापक व विषय विशेषज्ञ (तालुकास्तर), संगणक अज्ञावली रुपरेषक (जिल्हास्तर व राज्यस्तर) ही पदे कंत्राटी/करार पध्दतीने एकत्रित मानधनावर भरणेत यावीत.
२) योजनेतील इतर पदे नियुक्ती/द्विनियुक्ती/प्रतिनियुक्तीने शासनाच्या अथवा संघटनाच्या अथवा खाजगी क्षेत्रातुन योजना कालावधीपर्यत भरणेत यावीत.उदा. प्रकल्प संचालक (आत्मा) प्रकल्प उपसंचालक (आत्मा) लेखा-नि-लिपीक (Accountant cum Clerk)
३) योजनेअंर्तगत दिलेल्या पात्रतेचे उमेदवार उपलब्ध झाले नाहीत तर आंतरविभागीय कार्यकारी राज्यस्तरीय अनुज्ञा समितीच्या मान्यतेने संबधित बाबतीत निकषांत बदल करु शकतात.

शेतकरी मित्र
- अत्यावश्यक, गरजेंनुरुप, गांवपातळी-पासूनचे (Bottom-up) नियोजन व विस्तार कार्यक्रम अंमबजावणीसाठी स्वयंप्रेरीत सेवाभावी वृत्तीचे प्रगतशिल शेतकरी हा शेतकरी मित्र निवडला जावा. जो कृषि विस्तार यंत्रणा व गाव/खेडे यामधील अत्यंत महत्वाचा दुवा असेल त्याने शेतीतील कौशल्य सिध्द केलेले असावे. तसेच इतरांस ते अनुकरणीय असावे.

http://mahaagri.gov.in

- शेतकरी मित्राची निवड तालुका तंत्रज्ञान व्यवस्थापक ग्रामपंचायतीच्या ठरावानुसार करतील, जेणेकरुन पंचायत क्षेत्रातील शेतकरी समुह/शेतकरी विज्ञान मंडळ यांचे तो संपर्कात राहील. किंबहुना त्यांचाच तो एकभाग असेल.
- त्याचे किमान शिक्षण माध्यमिक अथवा उच्च माध्यमिक स्तरावरील असावे.
- जर प्रगतशिल शेतकरी उपलब्ध झाले नाहीत तर आवश्यक लेखी तथा संवाद कौशल्य असल्यास शेतकरी मित्राची निवड करण्यास हरकत नाही.
- शेतकरी मित्राच्या क्षमता विकासासाठी प्रशिक्षण, शेतकरी सहल आणि विद्यापीठ प्रक्षेत्र भेट इ.साठी निधीची तरतुद करणेत आली आहे.
- प्रति दोन गावाकरीता एक शेतकरी मित्र निवडण्यात यावा.
- प्रति शेतकरी मित्र/प्रति वर्ष ४०००/-रुपये त्यांच्या जबाबदारी पार पाडतांना मोबदला वस्तु स्वरुपात (Mobility Charges) मिळेल.
- जास्तीत जास्त महिलांची शेतकरी मित्र म्हणुन निवड करणेत यावी.

शेतकरी मित्र कार्य :- शेतकरी संघटन/शेतकरी समुह तयार करणे
- शेती प्रात्यक्षिके, किसान गोष्टी राबविण्यास मदत करणे व गावपातळीवरील संशोधन विस्तार कृषि नियोजनास मदत करणे.
- कृषि व कृषि संलग्न विभागाअंतर्गत गांवपातळी वरील माहिती बाबत विषय विशेषज्ञ यांचेशी संपर्कात राहणे.
- ग्रामसभेस हजर राहणे व दैनदिनी ठेवणे.
- प्रसार माध्यमांच्या मदतीने माहिती देणे.
- बीटीटी/शेसस/बीटीएम/एसएमएस यांनी दिलेले काम करणे.

राज्यस्तर

१) पायाभुत सुविधासाठी (Infrastructure support & upgradation) सामेतीस या योजनेनुसार खालीलप्रमाणे अधिकचा निधी देणेत येत आहे. १०० ते ४०० तालुके असतील तर-१ कोटी/सामेती हा निधी सिव्हिल/इलेक्ट्रानिक आणि इतर आवश्यक पायाभुत संविधांसाठी देणेत येत आहे.

तथा आवश्यक तेथे वाहन भाडयाने घेणे, वाहन उपलब्ध असल्यास पेट्रोल,ऑईल, लुब्रीकेटस् व इतर खर्च यासाठी निधी देणेत आलेला आहे.

२) मानव संसाधन विकास (HRD)- सामेती, कर्मचार्यांच्यागरजेनुरुप, नियमीत क्षमताबांधणी कार्यक्रम राष्ट्रीय कृषि विस्तार व्यवस्थापन संस्था (मॅनेज) हैद्राबाद व राष्ट्रीय कृषि संशोधन परीषद, नवी दिल्ली यांचे समन्वयाने तसेच कृषि व सहकार मंत्रालयाने मदत केलेल्या विस्तार शिक्षण संस्था, स्थानिक कृषि विद्यापीठे यांचे मदतीने करेल.

राज्यार्तगत कृषि व कृषि संलग्न विभागातील कर्मचार्यांच्या क्षमता विकास कार्यक्रम सामेती व कृषि विज्ञान केंद्र यांचे मदतीने ठरविता येईल.त्याचबरोबर या योजनेअंतर्गत मॅनेज, हैद्राबाद तर्फे दुरशिक्षा/टपालाद्वारे मोहीमेअंर्तगत कृषि विस्तार व्यवस्थापना संदर्भात पदव्युत्तर पदविका अभ्यासक्रमही पुर्ण करता येईल.

३) कॅफेटेरीयामध्ये संनियंत्रण व मुल्यमापन ,कृषि प्रदर्शन, प्रादेशिक प्रदर्शने किसान एक्स्पो, शेतकर्यांना बक्षिसे इ.चाही समावेश करणेत आला आहे.

जिल्हा तालुकास्तर

जिल्हा/तालुका स्तरावर कामाचे विभाजन खालील तीन गटामध्ये होईल.

१) शेतकरी केंद्राचा कार्यक्रम.

२) शेती माहिती प्रसार कार्यक्रम.

३) संशोधन - विस्तार - शेतकरी जोड कार्यक्रम.

http://mahaagri.gov.in

शेतकरी केंद्रीत कार्यक्रमामध्ये SREP तयार करणे विकसित करणे, शेतकरी प्रशिक्षण/प्रक्षेत्र आयोजन करणे, शेती प्रात्यक्षिकांचे आयोजन करणे. जेणे करुन शेतकरी सक्षम होईल तसेच तंत्रज्ञान प्रसार प्रक्रियेमध्ये सहभागी होईल.

शेतकरी माहिती प्रसारण, स्थानिक कृषि प्रदर्शने, प्रिंटेड साहित्यातुन आणि इलेक्ट्रॉनिक मिडियाच्या माध्यमातुन कृषि विस्तार साधला जावा.

संशोधन- विस्तार- शेतकरी जोड (Linkage) कार्यक्रमामध्ये स्थानिक पातळीवरील शेतकरी- शास्त्रज्ञ मंच संवाद, शेतीदिन आणि किसान गोष्टीचे आयोजन आणि स्थानिक पातळीवरील संशोधनात्मक विषयांचा समावेश होतो. ज्यांचा SREP मध्ये उल्लेख केलेला आहे.

कॅफेटेरियानुसार मार्गदर्शक सुचना

जिल्हास्तरिय कार्यक्रमांमध्ये नियोजनामध्ये ५५% संसाधन शेतकरी केंद्रीत कार्यक्रमासाठी वापरले जावेत. १०% शेती माहिती प्रसारणासाठी, ७% संशोधक-विस्तार-शेतकरी जोड कार्यक्रमासाठी वापरले जावेत.प्रशासकीय खर्च ज्यामध्ये प्रवास खर्च/दैनिक भत्ता, वाहन भाडयाने घेणे, पेट्रोल, ऑईल आणि विक्रीकर खर्च, जिल्हास्तरावरील/ तालुकास्तरावरील आकस्मिक खर्च मर्याद २८% पेक्षा जास्त असु नये. तथापि २८% मर्यादेमध्ये कर्मचारी वेतन घटक गणला जावू नये (Specilist & Functionary Support) राज्य सरकारने अंदाजपत्रकीय गरजेनुसार मनुष्यबळ सहाय्य आणि संभाव्य मानधना बाबत तपशिल तयार करावा. प्रशासकिय बाबी अंतर्गत बचत/शिल्लक कॅफेटेरियातील इतर घटकांसाठी उपयोगात आणली जावू शकतो. परंतु इतर घटकांतर्गत शिल्लक प्रशासकिय कार्यासाठी वापरण्यात येवू नये. मार्गदर्शक सुचनांमधील नॉर्मस मध्ये अत्यावश्यक घटकांर्गत व लेखी कारणासह आत्मा नियामक मंडळ एकुण प्राप्त निधीच्या जास्तीत जास्त १०% पर्यंत बदल करु शकते. असे सर्व घटक पुढील वर्षाच्या नियोजनासाठी देणेस यावेत जेणे करुन आवश्यक मार्गदर्शक सुचना जारी केल्या जातील. राज्य सरकारने दिलेल्या नॉर्मस/सेंलिंग मध्ये कृषि व सहकार मंत्रालयाच्या पूर्वपरवानगीने १०% पर्यंत बदल करु शकते.

आयसीटी, कनेक्टीव्हीटी आणि मोबीलीटी

सुधारित आत्मा कॅफेटेरियामध्ये माहिती संभाषण तंत्रज्ञान वापरण्यावर जास्त भर देणेत आला आहे.

शेतकरी शेतकरी समुह यांना तातडीने माहिती पुरविणेसाठी/देणेसाठी राज्य कृषि विद्यापीठ, कृषि विज्ञान केंद्र, बी.टी.एम आणि एस.एम.एस. तालुकास्तरावर मोबाईलच्या माध्यमातुन उपलब्ध असतील.

हवामानाबाबत सुचना, किड व रोग नियंत्रणाबाबत मार्गदर्शन आणि इतर पिक उत्पादन संदर्भात महत्वाची माहिती मोबाईल नेटवर्कच्या माध्यमातुन दिली जाईल.

माहिती तंत्रज्ञानाअंतर्गत मुलभुत पायाभुत सुविधा सामेती आणि आत्मा यांना योजनेअंतर्गत १० व्या पंचवार्षिक योजनेमध्ये देणेत आलेल्या आहेत. हे साहित्य विस्तार कार्यक्रमांसाठी पूर्ण क्षमतेने वापरतात येऊ शकेल.नविन सामेती /आत्मा यांना माहिती तंत्रज्ञान आणि इतर साहित्य AGRISNET/RKVY अंतर्गत खरेदी केले जावू शकते.

तथापी सध्या कार्यरत सामेती/आत्मा माहिती तंत्रज्ञान साहित्य खरेदीसाठीचा निधी खर्च केला नसेल जो मुळ योजनेअंतर्गत अगोदरच दिला आहे. अशी अखर्चित शिल्लक माहिती तंत्रज्ञान साहित्य खरेदीसाठी सद्या मंजुर केलेली AGRISNET प्रकल्प अंतर्गत कॉस्ट नॉर्मसप्रमाणे खरेदी करु शकतात.

सामेती सदस्य (फॅकल्टी), आत्माअंतर्गत अधिकारी, बी.टी.एम. व एस.एम.एस हयांची त्यांच्या संपुर्ण कक्षेत फिरती आवश्यक आवश्यक आहे. सर्व कर्मचा-यारी मोबाईलवर उपलब्ध असायलाच हवेत. बी.टी.एम आणि एस.एम.एस यांचेसाठी त्यांच्या मानधनामध्ये मोबीलीटी आणि कनेक्टीव्हीटी साठी तरतुद करणेत आली आहे.

कमॉडीटी इंटरेस्ट ग्रुप स्थापना/गठण (Formation of Comnwdity Interest Group).

१) मुख्य घटकांअतर्गत C.I.G स्थापनेस प्रोत्साहन देणेत यावे. एका C.I.G मध्ये २०-२५ शेतकरी असु शकतील.

http://mahaagri.gov.in

२) F.I.G. & C.I.G सदस्यांची बैठक महिन्यातुन किमान एकदा व्हावी. बैठकीत कार्यक्रमा बाबत तथा भविष्यातील कृति संदर्भात चर्चा व्हावी.

३) B.T.T आणि B.F.S.C यांनी नियमितपणे C.I.G च्या कार्यावर संनियत्रण करावे.

४) तालुकास्तरावरील सर्व C.I.G चा तालुका स्तरावर एक गट तयार करावा.

५) C.I.G नी योग्य ते रेकॉर्ड आणि रजिस्टर जतन करणे आवश्यक आहे. (Commodity/Proceedings/Saving/Accounts).

कृषि चिकित्सालये व कृषि उद्योग केंद्राचा सहभाग वाढविणे.

१) प्रकल्प संचालक, आत्मा यांनी जिल्हयातील जे कृषि पदवीधर ACABC अंतर्गत प्रशिक्षित झालेले आहेत आणि त्यांनी त्यांचा व्यवसाय सुरु केला आहे, अशांची एक यादी तयार करावी. त्यासाठी मॅनेज वेबसाईट (WWW. agriclinics. net.) चा उपयोग केला जावू शकतो.

२) शेतीशाळा सुलभपणे राबवित असताना आणि प्रशिक्षणात कौशल्यांचे देवाण-घेवाण करणेसाठी शेतकरी मित्राची स्वयंसेवी तज्ञ म्हणुन नियुक्ती केली जावू शकते. ज्या व्दारे विविध कार्यक्रम राबवित असतांना शेतकरी मित्रास मदत होईल.

कम्युनिटी रेडियो स्टेशनची स्थापना -

१) सरकारी व निमसरकारी संघटनाबरोबरच खाजगी संस्थानाही कम्युनिटी रेडीओ स्टेशन स्थापनेसाठी निधी दिला जावू शकतो.

२) सामाजिक संघटना, यंत्रणा/स्वायत्त संस्था ज्या सोसायटी नोंदणी कायदा, १८६० नुसार नोंदणीकृत आहेत. अथवा इतर कायद्यानुसार आणि केंद्र सरकार आणि राज्यसरकार यांचे मान्यतेने कृषि व कृषि संलग्न विभागात कार्यरत आहेत उदा. राज्य कृषि विद्यापीठे, कृषि विकास केंद्र हे योजनेअंतर्गत निधी घेणेस प्राप्त आहेत.

३) अर्ज करतेवेळेत संस्था नोंदणीस किमान तीन वर्ष पुर्ण झालेली असावीत.

४) इच्छुक संस्थाकडे मुलभुत पायाभुत सुविधा व सोयी आवश्यक आहेत. किमान ४०० स्वे.फुटची खोली, विज व आवश्यक मनुष्यबळ कम्युनिटी रेडियो स्टेशन चालविणेसाठी आवश्यक आहे.

५) आत्मा व्यवस्थापन समिती योग्य आणि पुरेपुर प्रस्तावाची निवड करेल व राज्य नोडल अधिकारी/कृषि आयुक्तालयास सादर करेल जो नंतर केंद्र शासनास कृषि व सहकार विभागास सादर केला जाईल.

६) प्रकल्प संचालक,आत्मा नियमितपणे CRS च्या कार्याचा आढावा घेतील. त्याच बरोबर आत्मा नियामक मंडळ CRS चा सर्वकष आढावा होईल.ज्यामध्ये साचा तयार करणे (Content Creation) स्थानिक समुदायांचा सहभाग, स्थानिक गरजानुसार नियोजन व निधीचे वितरण/वापर, कृषि विद्यापीठे व कृषि विज्ञान केंद्रे यांचेशी समन्वय इ.

७) CRS निधी वितरणासंबंधी सर्वकष मार्गदर्शक सुचना http://agricoop. nic. in/rediocguidelines. pdf वर उपलब्ध आहेत.

कॅफेटेरीयामधील सर्वसाधारण घटक :-

१) कमीत कमी १० टक्के लाभार्थी वाटा/लोकवाटा हा शेतकरी प्रशिक्षण, प्रात्यक्षिके, परीसर भेटी आणि शेतकरी समुह क्षमता बांधणी साठी आवश्यक आहे. तथापि, अनु.जाती,अनु. जमाती, महीला लाभार्थी साठी किमान लाभार्थी वाटा ५ टक्के ठेवण्यात आला आहे.

२) किमान ३० टक्के निधी संसाधन महिला कृषि विस्तार कार्यकत्यांसाठी वापरणे गरजेचे आहे. त्यांच्या प्रतिसादाबाबत विशेष यशोगाथा तयार करणेत याव्यात.

३) कृषि विस्तार नियोजन आराखडयामध्ये नमुद केलेल्या बाबी ऐवजी इतर बाबीकरीता खर्च करणेत येवू नये, तथापी तसा खर्च झाल्यास पुढिल वर्षाच्या राज्य वाटयातून सदरील खर्च वजा करणेत यावा.

http://mahaagri.gov.in

४)	आकस्मित खर्च, राज्यस्तर, जिल्हास्तर व तालुकास्तर पुढिल प्रमाणे असु शकेल. तांत्रिक सहाय्य, कन्सलटन्सी, विशेष अभ्यास, कार्यशाळा, ग्रंथालय, इंटरनेट, टेलीफोन आणि इतर तसेच तालुका तंत्रज्ञान चमू व शेतकरी सल्ला समीती बैठक, वाहन भाडयाने घेणे, पेट्रोल-आईल - लुब्रीकेअस् खर्च इ.बाबत असू शकेल. (POL)

५)	प्रात्यक्षिके, प्रशिक्षण व परीसर भेटी यांचा उल्लेख आत्मा कॅफेटेरीयामध्ये केलेला नाही. इ. बाबतची तरतूद केंद्र व राज्य सरकारच्या इतर योजनेधुन करु शकतात अन्यथा सदरील बाबतीत आंतरविभागीय कार्यकारी गटाची (IDWG) मान्यता घ्यावी लागेल.

६)	आंतविभागीय कार्यकारी गटाची बैठक (IDWG) कमीत-कमी तीन महीन्यातून एकदा व्हावी.

७)	जिल्हयातील अवर्षन प्रवण क्षेत्रानुसार कार्यक्रमासाठी लागणारा निधी खर्च करणेत यावा.

८)	सुधारीत कॅफेटेरीयामध्ये कृषि व कृषि विकासासंबंधित कृषि प्रदर्शने, कार्यशाळा यासाठी तरतूद करणेत आलेला आहे.

९)	ज्यांचे अनुकरण इतर शेतकरी करु शकतील अशा प्रगतशिल शेतकर्यांरना बक्षिसे देण्याची तरतूदही योजनेमध्ये करणेत आली आहे.ज्यामुळे शेतकर्यां्मध्ये सकारात्मक निकोप स्पर्धा निर्माण होईल व त्यांची उत्पादकता व कार्यक्षमता वाढेल, सदरील अनुकरणीय शेतकर्यां्च्या यशोगाथाही तयार करणेत याव्यात.

निधी वाटप आणि योजना खर्च

-वितरण आणि केंद्र/राज्य हिस्सा :-

राज्यांना दिला जाणारी आर्थिक तरतुद निवडलेल्या एकुण गट/ब्लॉकच्या प्रमाणात असेल.

निधी सहाय्य पूर्वी प्रमाणेच ९०:१० (केंद्र:राज्य) या प्रमाणे चालू राहिल फक्त शेतकरी मित्र सहाय्य निधीबाबतचे प्रमाण ५०:५० (केंद्र:राज्य) असेल.

-राज्यानुरुप वितरण :-

काही राज्यामध्ये खुप छोटे जिल्हे आहेत तर काही राज्यामध्ये खुप मोठे जिल्हे आहेत तथापी गट/ब्लॉकच्या (तालुका) आकारामध्ये राज्यांमध्ये फार मोठी तफावत नाही. म्हणुन योजनेमध्ये उपलब्ध असलेला निधी सुरुवातीला राज्यांतील ब्लॉक/गट/तालुक्यांचे संख्येनुरुप वितरित करणेत आला आहे.

मुलतः राज्यांना प्रत्यक्षात संसाधन वितरण हे मंजुर कृषि आराखडया नुसार, निधीच्या कार्यक्षम वापरानुसार, व भौतिक प्रगतीनुसार केले जाईल.

राज्यांना चांगल्या कार्यासाठी बक्षिसे (Incentives)

राज्ये आर्थिक वर्षाच्या सुरुवातीला सर्व समावेशक प्रकल्प तथा कार्यक्रम आराखडा तयार करुन कृषि विभागास सादर करु शकतात.

चांगली कामगिरी करणा-या राज्यांना त्यांनी सादर केलेल्या मंजुर कार्यक्रमांच्या कृति आराखडयाच्या जास्तीचे निधी वितरण करुन उत्तेजन दिले जावू शकते.

तथापी संभाव्य वितरणाच्या जास्तीचे निधी वितरण हे एकुणच योजनांच्या अंमलबजावणीच्या प्रगतीवर व केलेल्या खर्च तपशिलावर आणि सुधारीत आत्मा योजनेच्या अंतर्गत उपलब्ध असलेल्या निधीवर अवलंबुन असेल.

अधिकचे निधी वितरण हे प्रथम येणा-यास प्राधान्य (First come first served basis) यावर अवलंबुन असेल. राज्यांनी त्यांना केंद्र सरकारने कृषि विभागाने उपलब्ध केलेल्या निधीच्या जास्तीचे खर्च करु नयेत. अशा प्रकारचा कुठलाही प्रस्ताव ज्यामध्ये मागील व केंद्र सरकारने उपलब्ध केलेल्या निधीच्या पेक्षा जास्त खर्च केला असेल व पुढील आर्थिक वर्षामध्ये त्याबाबत मागणी केली असल्यास कृषि व सरकार विभाग जबाबदार असणार नाही. तथापी असा प्रस्ताव पूर्ण पणे नाकारला जाईल.

http://mahaagri.gov.in

निधी वाटप

- निधीचे वितरण अंमलबजावणी यंत्रणेस पेरणी हंगाम सुरु होण्यापूर्वी साधारणपणे दोन हस्यामध्ये वितरित केला जाईल.
- पहिला हप्ता SEWP च्या मंजुरीनंतर आणि भौतिक/आर्थिक अहवाल सादर केल्यानंतर आणि मागील वेळी वितरित केलेल्या निधीचे Provisionel UC सादर केल्या नंतर वितरित केला जाईल.
- अखर्चित शिल्लक पुढील वर्षी वितरित केलेल्या निधी मध्ये समाविष्ट (Adjust) करता येवू शकेल.
- राज्यांनी निधी संदर्भात लेखी मागणी केद्रांस सादर करणे आवश्यक आहे.

दुस-या हस्याचे वितरण खालील बाबीचे वितरण केल्यानंतर होवू शकेल.

१) मागील वर्षीचे Provisionel UC.

२) Provisional AUC and SoE (Audited Utilization Certificates & Audited Statement of Expenditure for the year before last)

३) मागील वर्षांचा वार्षिक प्रगती अहवाल.

४) मागील वर्षा पर्यंत केंद्र हिस्सांच्या प्रमाणात तरतुदीनुसार राज्य हिस्सा वितरण.

राज्यांनी जिल्हयांना निधी वितरित करतांना उत्कृष्ट अंमलबजावणी साठी निश्चित वेळ ठरविणे आवश्यक आहे. (कृषि व सहकार विभागाकडून निधि प्राप्त झाल्यानंतर पंधरा दिवसांच्या आत)

जिल्हयांनी निधी प्राप्त झालेनंतर १० दिवसांचे आत संलग्न विभागांना निधी वितरित करणे आवश्यक आहे.

सनियंत्रण आणि मुल्यमापन

योजनेतील कार्यक्रमांचे ठराविक कालावधीनंतर सनियंत्रण आणि मुल्यमापन वेगवेगळया स्तरावर निर्माण करणेत आलेल्या कार्यप्रणालीव्दारे केले जाते. उदा. तालुकास्तर, जिल्हास्तर, राज्यस्तर आणि राष्ट्रीयस्तर.

तालुकास्तरावरील सनियंत्रण व मुल्यमापन बीएफएसी आणि बी.टी.टी. व्दारे तर जिल्हा स्तरावरील आत्मा नियामक मंडळाव्दारे केले जाईल.

राज्यस्तरिय अनुज्ञा समीती RKVY अंतर्गत DAP प्रमाणेच SEWP मंजुरी देईल व नियमितपणे सनियंत्रण करेल. आंतरविभागीय कार्यकारी गट, योजनेच्या दैनंदिन कामे विस्तार विषयक सुधारणा कार्यक्रम धोरणात्मक निर्णयानुसार चालु आहे का? याबाबत संनियंत्रणाचे काम चालु ठेवेल.

अतिरिक्त सचिव, कृषि व सहकार विभाग, केंद्र सरकार व राष्ट्रीय स्तरावरील, सचिव कृषि व सहकार विभाग यांचे अध्यक्षते खालील धोरणात्मक कमिटी राष्ट्रीय स्तरावर नियमितपणे आढावा, सनियंत्रण आणि योजना अंमलबजावणी संदर्भात मार्गदर्शन करेल.

जिल्हयांचा मासिक व त्रैमासिक आढावा प्रकल्प संचालक आत्मा यांना उपलब्ध केलेल्या web.based inler face मध्ये http://dacnet. nic. in/exlension reforms. यावर पुढील महिन्याच्या ५ तारखेस करावे. तर सर्व जिल्हयांना Data भरल्याची खात्री केल्यानंतर, राज्य नोडल अधिकारी १० तारखेस संपूर्ण राज्याचा Data भरतील करतील. सर्व Data इलेक्ट्रॉनिक पध्दतीनेच भरला जावा कुठल्याही परिस्थितीत कागदी अहवाल (Paper Report) दिला जावू नये.

वरील प्रमाणे MIS नियोजना प्रमाणे कार्यवाही झाली नाही तर राज्यांना पुढील निधी वितरित केला जाणार नाही.

आंतर विभागीय कार्यकारी गट, योजनेचे कार्यक्षम सनियंत्रण व मुल्यमापन करणेसाठी प्रकल्प क्षेत्रामध्ये नियमित प्रक्षेत्र भेटी अहवाल, चर्चा, परिसंवाद इ. घेतील.

तृतीय पक्षांच्या (Third Party) वतीने सनियंत्रण व मुल्यमापन करणेसाठी योजनेमध्ये तरतुद करणेत आलेली आहे.

तृतीय पक्षाच्या (Third Party) वतीने होणारे मुल्यमापन वार्षिक असावे व सदरील अहवाल कृषि व सहकार विभाग, केंद्र सरकार यांना पाठविण्यात यावा.

http://mahaagri.gov.in

कृषि व सहकार विभाग केंद्र सरकार हे ही मुल्यमापन व सनियंत्रण करतील तसेच योजनेच्या प्रभावा (Impact) बाबत अवलोकन करतील.

याव्यतिरिक्त योजनेतील सर्व कार्यक्रमांचा आढावा राष्ट्रीय स्तरावरील त्रैमासिक बैठकीत घेणे चालु राहिल.

तालुकास्तरावर एस.एम.एस., शेतीशाळा, प्रात्यक्षिक प्लॉट, प्रशिक्षणे, प्रक्षेत्र भेटी आणि शेतकरी मित्रांच्या कामाचे संनियंत्रण माहिती आणि संवाद तंत्रज्ञानाच्या (ICT) माध्यमातुन आणि बैठकांच्या माध्यमातुन बी.टी.टी. करेल, तसेच जिल्हा स्तरावर आत्मा तर राज्यस्तरावर SLSC सनियंत्रण करेल.

आंतविभागीय कार्यकारी गट:- १) आंतर विभागीय कार्यकारी गटाची बैठक **(IDWG)**

अ.क्रं.	सन २०१०-११ मध्ये सुधारीत आत्मा योजनेच्या केलेल्या समित्यांचा तपशील	
	पदनाम	हुद्दा
१	कृषि उत्पादन आयुक्त/प्रधान सचिव (कृषि)	चेअरमन
२	सचिव (वित्त विभाग)	सदस्य
३	सचिव (फलोत्पादन विभाग)	सदस्य
४	सचिव (पशुसंवर्धन)	सदस्य
५	सचिव (ग्रामिण विकास)	सदस्य
६	सचिव (मत्स्यव्यवसाय)	सदस्य
७	सचिव (मृद संधारण)	सदस्य
८	सचिव (महिला व बालकल्याण)	सदस्य
९	सचिव संलग्न विभागाचे (आवश्यकतेप्रमाणे)	सदस्य
१०	कुलगुरु कृषि विद्यापीठ	सदस्य
११	संचालक, ICAR राज्यातील संस्था	सदस्य
१२	राज्यस्तरावरील अधिकारी नाबार्ड संस्था	सदस्य
१३	संचालक, दुरदर्शन	सदस्य
१४	संचालक, आकाशवाणी	सदस्य
१५	कृषि संचालक, (विस्तार व प्रशिक्षण)	सदस्य सचिव

टिप- १) ज्या विभागामध्ये उदा. फलोत्पादन, मृदसंधारण इ. जेथे वेगळे सचिव पद नसतील अशा ठिकाणी संबंधित विभागातील संचालक आंतरविभागीय कार्यकारी गटाचे प्रतिनिधीत्व करतील

२) आंतरविभागीय कार्यकारी गटाची बैठक तीन महिन्यातून एकदा होईल

आंतविभागीय कार्यकारी गटाची कार्ये :-

१) राज्य कृषि विस्तार कृति आराखडा शिफारस तथा मंजूरीसाठी राज्यस्तरीय अनुज्ञा समितीसमोर किंवा तांत्रिक विभाग कृषि व सहकार विभाग यांचे समोर ठेवणे.

२) राज्य मुख्यालय कक्षाचे संनियंत्रण तथा सहाय्य करणे यामध्ये वेळेवर प्रस्तावांची मंजूरी घेणे व पुढिल कार्यवाही करणे इ.चा समावेश होतो.

३) राज्य शासनाअंर्तगत कृषि संलग्न विभाग,संशोधन क्षेत्र आणि केंद्राच्या कृषि व सहकार विभागामध्ये समन्वयक कार्यप्रणाली विकसित करणे.

४) मानव संसाधन विकास/क्षमता विकासाबाबत राज्य स्तरीय समीती/कार्यकारी समीती, सामेतीस मार्गदर्शन करणे.

५) चेअरमन, आत्मा नियामक मंडळ यांना दैनंदिन आत्मा कार्यक्रम राबविणेबाबत मार्गदर्शन करणे.

http://mahaagri.gov.in

६) मास मिडीया योजनेअंर्तगत स्थापन झालेल्या राज्यस्तरीय समीतीस मास मिडीयाच्या मदतीने माहिती प्रसारीत करणेसंबंधी मार्गदर्शन करणे.

७) आवश्यकता व गरजेनुरुप वेळोवेळी उत्पन्न झालेल्या इतर धोरणात्मक मुद्यासंदर्भात मार्गदर्शन करणे.

२) आत्मा नियामक मंडळ (GB) :-

जिल्हा स्तरावरील नियामक मंडळ (GB)

अ.क्रं.	सन २०१०-११ मध्ये सुधारीत आत्मा योजनेच्या केलेल्या समित्यांचा तपशील	
	पदनाम	हुद्दा
१	जिल्हाधिकारी/जिल्हा दंडाधिकारी	अध्यक्ष
२	मुख्य कार्यकारी अधिकारी, जिल्हा परीषद	उपाअध्यक्ष
३	सहसंचालक/उपसंचालक (कृषि)	सदस्य
४	सहसंचालक/उपसंचालक (फलो)	सदस्य
५	सहसंचालक/उपसंचालक (पशुसंवर्धन/मत्स्यव्यवसाय/रेशीम)	सदस्य
६	प्रादेशिक संशोधन केंद्राचे प्रतिनिधी	सदस्य
७	कार्यक्रम समन्वयक, कृषि विज्ञान केंद्र	सदस्य
८	शेतकरी प्रतिनिधी	सदस्य
९	शेतकरी प्रतिनिधी (पशूधन)	सदस्य
१०	शेतकरी प्रतिनिधी (फलोत्पादन)	सदस्य
११	शेतकरी महिला प्रतिनिधी (FIGs)	सदस्य
१२	अशासकिय संस्था प्रतिनिधी (NGO)	सदस्य
१३	प्रतिनिधी (जिल्हा अग्रणी बॅक)	सदस्य
१४	प्रतिनिधी (जिल्हा उद्योग केंद्र)	सदस्य
१५	प्रतिनिधी (कृषि पणन मंडळ)	सदस्य
१६	प्रतिनिधी (निविष्ठा पुरवठादार संस्था)	सदस्य
१७	प्रतिनिधी (निविष्ठा वितरक)	सदस्य
१८	प्रतिनिधी (मत्स्यव्यवसाय/रेशीम) विभाग	सदस्य
१९	प्रतिनिधी (DRDA)	सदस्य
२०	प्रकल्प संचालक आत्मा	सदस्य सचिव

टिप-

१) कृषि व सहकार विभा्गास पुर्वसुचना देवून राज्य आत्मा नियामक मंडळाच्या अध्यक्ष व उपाध्यक्ष पदासाठी मुख्य कार्यकारी अधिकारी,जिल्हा परीषद,मुख्य विकास अधिकारी/अतिरीक्त जिल्हाधिकारी दर्जा पेक्षा खाली नसणार्या इतर विभागतील कर्मचार्यांंची नेमणूक करु शकते.

२) राज्य - गरज असेल तेथे अधिकचे स्विकृत सदस्य घेवू शकतात.

३) सर्व शेतकरी प्रतिनिधी बहुमताने जिल्हा शेतकरी सल्ला समितीने नामांकीत केलेले असावेत.

नियुक्ती/नामांकन/सदस्यांचा कालावधी :-

१) आत्मा नियामक मंडळातील अधिकार्यारव्यतिरीक्त इतर सदस्यांची नियुक्ती अध्यक्ष,आत्मा नियामक मंडळ यांचे शिफारशीनुसार मुख्य कृषि सचिव यांनी दोन वर्षासाठी करावी.

http://mahaagri.gov.in

२) सुरुवातीला कमीत कमी दोन तृतीअंश सदस्यांना पुढे संधी देणेत यावी व भविष्यात कमीत कमी दोन तृतिअंश सदस्य जुने राहतील याबाबत नियोजन करावे.
३) आत्मा नियामक मंडळामध्ये ३० टक्के महिलांना प्रतिनिधीत्व मिळावे.

आत्मा नियामक मंडळाची मुख्य कार्ये :-

१) यथार्थ कृषि संशोधन व विस्तार नियोजन SREP आढावा घेणे व मंजूरी देणे आणि सहभागी एककांनी सादर केलेल्या वार्षिक नियोजनास मंजूरी/परवानगी देणे.
२) जिल्हयाअंर्तगत विविध एककांनी राबविलेल्या कृषि संधोधन व विस्तार कार्याचा अहवाल घेणे, त्यांचा आढावा घेणे, गरजेनुसार त्यांना मार्गदर्शन व दिशा देणे.
३) जिल्हयाअंर्तगत संशोधन विस्तार आणि इतर कार्यक्रमांअंर्तगत निधी स्विकारणे व प्रकल्पानुसार वाटप करणे.
४) शेतकरी समुह विकास व शेतकरी संघटना बांधणीसाठी प्रोत्साहन देणे.
५) शेतकर्यांरना निविष्ठा,तांत्रिक सहाय्य,कृषि प्रक्रिया आणि पणन सेवा देण्यासाठी खाजगी क्षेत्रांना व संघटनांना जास्तीत जास्त सहभाग वाढविणेसाठी प्रोत्साहन देणे.
६) सिमांत शेतकरी, अनु. जाती व अनु. जमातीतील शेतकरी, महिला शेतकरी यांना कृषि पतपुरवठादार संस्थांनी जास्तीत जास्त मदत देणेसंबंधी प्रोत्साहन देणे.
७) प्रत्येक कृषि संलग्न विभाग कृषि विज्ञान केंद्र आणि प्रादेशिक संशोधन केंद्र यांनी शेतकरी सल्ला समिती स्थापन करुन त्यांचे मुल्मापन करणेसंदर्भात प्रोत्साहन करणे. व त्याबाबतचे नियोजन संबंधित संशोधन विस्तार कार्यक्रमाअंर्तगत करणे.
८) जिल्हयातील कृषि विकासास उत्तेजन देणे व सहाय्य करणे आणि आवश्यक तेथे योग्य ते करार करणे.
९) आत्मा आणि सहभागी एककांच्या शाश्र्वत आर्थिक घडीसाठी उपलब्ध आर्थिक स्त्रोतांची ओळख करुन घेणे.
१०) उपलब्ध मनुष्यबळ व आर्थिक तरतुदीचा योग्य ताळमेळ घालुन केंद्र शासनाच्या कृषि व सहकार विभांर्तगत विविध कार्यक्रम व विस्तारार्तगत योजना उपयोगात आणने.
११) प्रत्येक सहभागी एककासाठी फिरत्या निधीची तरतुद करणे, प्रत्येक सहभागी एककांसाठी उपलब्ध तांत्रिक सेवा उदा. कृत्रिम रेतन किंवा माती परीक्षण करिता ठराविक कालावधीनंतर परत करण्याच्या दृष्टीकोनातून फिंरता निधी उपयोगात आणने.
१२) ठराविक कालावधीनंतर आत्मा आर्थिक लेखासंबधी लेखा परीक्षण करणे.
१३) आत्माचे नियम आणि उपनियम स्विकारणे व दुरुस्ती करणे.
१४) प्रत्येक तीन महिण्यांनी आत्मा नियामक मंडळाच्या बैठकीचे आयोजन करणे.
१५) जिल्हयांतर्गत आत्मा प्रभावशाली अंमलबजावणीसाठी आवश्यक ती कार्यवाही करणे.

टिप -

१) राज्य गरज असेल तेथे स्विकृत सदस्य घेवू शकतात.
२) सर्व शेतकरी प्रतिनिधी हे जिल्हा शेतकरी सल्ला समीतीने संक्रमन अथवा बहुमताने नामांकींत केलेले असावेत.
३) जिल्हा स्तरावरील कार्यकारी समिती

	सन २०१०-११ मध्ये सुधारीत आत्मा योजनेच्या केलेल्या समित्यांचा तपशील	
	पदनाम	हुद्दा
१	प्रकल्प संचालक (आत्मा)	अध्यक्ष
२	जिल्हयाचे जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी, कृषि	सदस्य
३	जिल्हा फलोत्पादन अधिकारी,	सदस्य
४	जिल्हा पशूसंवर्धन उपायुक्त, पशूसंवर्धन	सदस्य सचिव

http://mahaagri.gov.in

५	जिल्हा पशुसंवर्धन उपायुक्त, मत्स्यव्यवसाय	सदस्य
६	जिल्हा उपायुक्त, रेशीम उद्योग	सदस्य
७	कृषि विज्ञान केंद्र प्रमुख	सदस्य
८	प्रकल्प संचालक, जिल्हा ग्रामीण विकास यंत्रणा (DRDA)	सदस्य
९	शेतकरी संघटनेचा प्रतिनिधी	सदस्य
१०	अशासकिय संस्थेचे प्रतिनिधी	सदस्य
११	जिल्हा व्यवस्थापक, नाबार्ड	सदस्य
१२	प्रमुख, जिल्हा अग्रणी बॅंक	सदस्य
१३	प्रतिनिधी (निविष्ठा वितरक)	सदस्य
१४	२ प्रगतशिल शेतकरी (१ महिला शेतकरी)	सदस्य
१५	प्रकल्प उपसंचालक - २	सदस्य (२ पैकी १ सदस्य सचिव)
१६	प्रमुख,प्रादेशिक संशोधन केंद्राचे	सदस्य
१७	अशासकिय संस्थेचे प्रतिनिधी (कृषि विस्तार)	सदस्य

आत्मा व्यवस्थापन समितीची मुख्य कार्य-

१) जिल्हयातंर्गत विविध सामाजिक आर्थिक समुह आणि शेतकरी यांना असणाऱ्या समस्या व अडचणी जाणून घेण्यासाठी विशिष्ट कालावधीने.

२) जिल्हयाचे एकात्मिक यथार्थदर्शी संशोधन कृषि विस्तार नियोजन SREP करणे, ज्यामध्ये लघू आणि मध्यम स्वरुपाचे संशोधन तथा तंत्रज्ञान वैधता/प्रथम प्राधान्याने करता येईल.

३) जिल्हा शेतकरी सल्ला समीतीच्या मदतीने वार्षिक कृषि कृति आराखडा तयार करणे जो आत्मा नियामक मंडळासमोर आढावा देणेसाठी आवश्यक बदल करणेसाठी तथा मंजूरीसाठी ठेवला जाईल.

४) लेखा परीक्षणासाठी आवश्यक ते प्रकल्प लेखा जतन करणे.

५) सहभागी कृषि संलग्न विभाग, प्रादेशिक संशोधन केंद्र, कृषि विज्ञान केंद्र , बिगरसरकारी संघटना, खाजगी संस्था यांच्यात समन्वय ठेवून वार्षिक कृति आराखडा राबविणे.

६) तालुका व गावपातळीवर शेतकरी माहिती व सल्ला केंद्र स्थापन करणे व त्याद्वारे एकात्मिक कृषि विस्तार व तंत्रज्ञान प्रसार कार्यक्रम राबविणे.

७) नियमित कार्यवाही /कार्यक्रम अहवाल प्रत्यक्ष लक्ष-साध्यासह आत्मा नियामक मंडळास पाठविणे जो नंतर कृषि व सहकार मंत्रालयास पाठविला जाईल.

८) आत्मा नियामक मंडळाने स्विकारलेली धोरण,गुंतवणुकीसंबंधीचे निर्णय व केलेल्या मार्गदर्शनानुसार कार्यक्रम अंमलबजावणी करणे.

९) आत्मा व्यवस्थापन समीतीची जिल्हयातील विविध गट/तालुक्यांचा आढावा घेणेसाठी प्रत्येक महिण्यात एक आढावा बैठक होणे आवश्यक आहे व सदरील बैठकीचा अहवाल राज्य मुख्यालय कक्षास पाठविणे गरजेचे आहे.

तालुका तंत्रज्ञान चमू (BTT)

अ.क्रं	सन २०१०-११ मध्ये सुधारीत आत्मा योजनेच्या केलेल्या समित्यांचा तपशील पदनाम	
	पदनाम	हुद्दा
१	तालुका कृषि अधिकारी	प्रमुख
२	तालुका फलोत्पादन अधिकारी	सदस्य
३	तालुकास्तरावरील विविध खात्याचे प्रमुख- कृषि विस्तार/पशुसंवर्धन/दुग्धव्वसाय /रेशीम/पीक नियंत्रण/पशुवैद्यकीय/मृद संधारण/सहकार/पणन इ.	सदस्य

http://mahaagri.gov.in

५	कृषि विज्ञान केंद्र तंज्ञ	सदस्य
४	तालुका तंत्रज्ञान व्यवस्थापक	सदस्य सचिव

तालुका तंत्रज्ञान चमू (बीटीटी) कार्य-

१) तालुकयामध्ये यशार्थदर्शी कृषि संशोधन व विस्तार आराखडयाची अंमलबजावणी करणे आणि एक खिडकी कृषि विस्तार कार्यक्रम राबविणे.
२) जिल्हा कोर समीतीस यथार्थदर्शी कृषि संशोधन व विस्तार आराखडा तयार करण्यास मदत करणे.
३) तालुक्यामध्ये कृषि विस्तार कार्यक्रमांसंबंधी असणारा तालुका कृषि विस्तार कृति आराखडा तयार करणे.
४) तालुका कृति आराखडयामध्ये नमूद केलेल्या कृषि विस्तार अंमबजावणीबाबत समन्वय साधणे.
५) तालुका/गांव पातळीवर शेतकरी समुह/शेतकरी संघटना स्थापनेसंबंधी कार्यवाही करणे.
६) आत्मा व्यवस्थापन समितीस कर्तव्ये बजावत असतांना तालुका पातळीवरुन आवश्यक असणार्या. निविष्ठांची पुर्तता करणे.
७) तालुका/गटातील मुख्य विभागात शेतीशाळा नियोजन व अंमलबजावणी संदर्भात कार्यवाही करणे.
८) तालुका तंत्रज्ञान चमुच्या प्रगतीच्या आढावा बैठक महिण्यातुन एकदा होईल व सदरील बैठकीचा अहवाल आत्मा व्यवस्थापन समितीस देणे आवश्यक आहे.

शेतकरी सल्ला समिती (FAC) - राज्यस्तर/जिल्हास्तर/तालुकास्तर

अ.क्रं.	सन २०१०-११ मध्ये सुधारीत आत्मा योजनेच्या केलेल्या समित्यांचा तपशील	
	सभासद	व्यवसाय
१	२- शेतकरी (कृषि)	शेती
२	२- महिला शेतकरी (कृषि)	शेती
३	२- शेतकरी (फलोत्पादन)	शेती
४	२- महिला शेतकरी (फलोत्पादन)	शेती
५	२- शेतकरी (पशूसंवर्धन)	पशूसंवर्धन
६	२- महिला शेतकरी (पशूसंवर्धन)	पशूसंवर्धन
७	२- महिला शेतकरी	महिला मंडळ
८	२- शेतकरी	युवक मंडळ
९	२- शेतकरी	निविष्ठा पुरवठादार
१०	२- शेतकरी	शेतकरी गट
११	२- शेतकरी	तालुका पंचायत सदस्य

तालुकास्तर- शेतकरी सल्ला समिती

१) तालुक्यातील निरनिराळया कृषि व्यवसायाशी निगडीत चार कृषि उद्योजकांना शेतकरी सल्ला समितीत घेतले जावू शकते.
२) शेतकरी सल्ला समितीचा कार्यकाल दोन वर्षाचा राहील.
३) शेतकरी सल्ला समितीत शेतकरी समुह,बचत गट,प्रगतीशिल शेतकरी यांना योग्य प्रमाणात प्रतिनिधीत्व मिळायला हवे. तसेच अनु.जाती व अनु.जमाती छोटे व सिमांत शेतकरी, महिला शेतकरी यांनाही प्रतिनिधीत्व मिळायला हवे.
४) उपरोक्त सदस्यातून रोटेशन पध्दतीने अध्यक्षांची निवड केली जावी.तालुका तंत्रज्ञान व्यवस्थापक शेतकरी सल्ला समितीचे सदस्य सचिव म्हणुन काम पाहतील.

http://mahaagri.gov.in

जिल्हास्तर - शेतकरी सल्ला समिती.

जिल्हास्तरीय शेतकरी सल्ला समीतीमध्ये २५ पेक्षा जास्त सदस्य असु नयेत (सदस्य संख्या जिल्हयातील तालुक्यांच्या संख्येवरुन निश्चित करणेत यावी)

१) १ ते २ शेतकरी गट शेतकरी सल्ला समीतीकडून नामांकीत झालेले असावेत.

२) जिल्हास्तरीय बक्षिसपात्र शेतकर्यांरना सदस्य म्हणुन निवडण्यात यावे.

राज्यस्तर- शेतकरी सल्ला समीती

राज्यस्तरीय शेतकरी सल्ला समीतीत जास्तीत जास्त ३० शेतकरी असावेत (सदस्यांची संख्या राज्यातील जिल्हयांच्या संख्येवर अवलंबुन असेल)

१) १ ते २ शेतकरी जिल्हास्तरीय शेतकरी सल्ला समीतीकडून नामांकीत झालेले असावेत.

२) राज्यस्तरीय बक्षिसपात्र शेतकर्यांानासदस्य म्हणुन निवडण्यात यावे.

शेतकरी सल्ला समीतीचे कार्य-

गरजेनुरुप नियोजन व प्राधान्यक्रम ठरविणेसाठी शेतकर्यांंच्या प्रतिक्रीया/प्रतिसाद घेणे व निविष्ठा पुरविणे उदा.

१) गट/तालुका तंत्रज्ञान चमूस (बीटीटी) तालुका शेतकरी सल्ला समिती मार्गदर्शन तथा निविष्ठा पुरवठा .

२) आत्मा नियामक मंडळ व आत्मा व्यवस्थापन समितीस जिल्हास्तरीय शेतकरी सल्ला समिती मार्गदर्शन करेल.

३) राज्यस्तरीय शेतकरी सल्ला समिती प्रशिक्षणांसंदर्भात गरजेनुरुप सामेतीस मार्गदर्शन करेल व राज्य मुख्यालय कक्षास राज्य कृषि विस्तार कृति कार्यक्रमास अंतिम मंजूरी देणेबाबत मार्गदर्शन करेल.

टिप- शेतकरी समीतीच्या मार्गदर्शक सुचना वेळेवर प्राप्त झाल्या नाहीत तर विशेष करुन तालुका तंत्रज्ञान चमुच्या बैठकीपुर्वी, किंवा सामेती व राज्य मुख्यालय कक्षाच्या नियोजनापुर्वी तर संबंधित प्रशासकिय यंत्रणानी त्यांच्या नियमित कार्यक्रमात आवश्यक ते निर्णय व अधिकारांचा वापर करुन चालु ठेवावा प्रशासकिय संस्था तांत्रिक उपलब्धता/सहाय्य व निधी उपलब्धतेनुसार सल्ला समितीच्या सुचना कार्यान्वयीत करण्यास बांधिल असतील.

-शेतकरी सल्ला समितीच्या बैठका खालीलप्रमाणे होतील.

१) गट/तालुका शेतकरी सल्ला समिती- हंगामामध्ये प्रति महिना बैठक व बिगर हंगाम प्रति तीन महिण्यांना एक बैठक होईल

२) जिल्हा शेतकरी सल्ला समितीची बैठक प्रत्येक तीन महिण्यांनी, प्राधान्याने आत्मा व्यवस्थापन समितीच्या बैठकीपूर्वी होईल.

३) राज्य शेतकरी सल्ला समितीची बैठक- प्रत्येक तीन महिण्यांनी एकदा होईल.

सामेतीस्तर

१. संचालक – सामेती :-

१) कृषि विस्तार कर्मचार्यांतचे क्षमता विकास कार्यक्रम राबविणे.

२) वेळोवेळी निर्माण होणार्याय गरजेनुरुप मानव संसाधन विकास कार्यक्रम राबविणे.

३) सार्वजनिक तथा खाजगी क्षेत्रांशी संस्थेचे नेटवर्कींग करणे.

४) अभ्यास दौर्याणचेआयोजन करणे.

५) सामेतीचे कार्यकारी परीषद व सर्वसाधारण सभेस संबंधित करणे.

६) सामेतीच्या लेखा व प्रशासकिय बाबी हाताळणे.

http://mahaagri.gov.in

२. उपसंचालक सामेती-

१) संबंधित क्षेत्रातील प्रशिक्षणाचे आयोजन करणे.

२) रिसर्च पर्सनचे नेटवर्कींग करणे.

३) प्रशिक्षण पाठयांचे मुल्यमापन करणे

४) प्रशिक्षण गरजेसंबंधित मुल्यमापन करणे.

५) वार्षिक प्रशिक्षण कार्यक्रम आराखडा तयार करणे.

६) वेगवेगळया विभागातील/जिल्हयातील/गटातील शेतकरी व स्थानिक पातळीवरील कर्मचार्यांलशी नियमित संवाद साधने व प्रक्षेत्र भेटी देणे.

३. प्रकल्प उपसंचालक - १

१) संशोधनासंबंधी सर्व विषय व कार्यक्रम राबविणेत जबाबदार असतील.

२) एसआरईपी आधारे स्थानिक संशोधन गरजांचा प्राधान्यक्रम ठरविणे व आढावा घेणे.

३) नवीन तंत्रज्ञानाबाबत कृषि विज्ञान केंद्र व इतर संशोधन व विकास संस्था यांचेशी समन्वय साधुन पाठपुरावा करणे.

४) जिल्हास्तरावर संशोधन विस्तार शेतकरी यांचा सुसंवाद निर्मान करणे कृषि मेळावे/कृषि प्रदर्शन आयोजित करणे.

५) कृषि विज्ञान केंद्र व इतर संस्थांच्या मदतीने कृषि संलग्न विभागातील विस्तार कर्मचार्यांनचे क्षमता विकास कार्यक्रम राबविणे.

४. प्रकल्प उपसंचालक - २

१) आत्मा व्यवस्थापन समितीचे सदस्य सचिव म्हणुन कामकाज पाहतील.

२) सर्व संलग्न विभागाशी,खाजगी क्षेत्रासहीत समन्वय ठेवणे.

३) सर्व तालुका कृति आराखडयांचे (बिएपी) चे समायोजन करुन जिल्हा कृषि कृति आराखडा तयार करणे.

४) जिल्हा कृषि कृति आराखडा, राष्ट्रीय कृषि विकास योजना आणि राष्ट्रीय अन्न सुरक्षा अभियानाची अंमलबजावणी व संनियंत्रण करणे व प्रकल्प संचालक आत्मा यांना फिडबॅक देणे.

५) कृषि विज्ञान केंद्र व इतर संस्थांच्या मदतीने शेतकरी व शेतकरी समुह यांची क्षमता विकासासाठी कार्यक्रम राबविणे.

राज्य समन्वयक

१) जिल्हास्तरावर आत्मा संस्थेच्या कृषि व कृषि ंसंलग्न विभाग, कृषि विद्यापीठे सामेती,नागपूर राज्यस्तर (आयुक्तालय) व शासनस्तरावरील आत्मा विस्तार योजनेबाबतचे राज्य प्रकल्प संचालक यांचे देखरेखेखाली सर्व कामकाज पाहणे.

२) जिल्हा कृषि विस्तार कार्यक्रम, जिल्हा कृति आराखडा इ.चे एकत्रिकरण करुन राज्य नियोजन करणे.

३) केंद्र व राज्य शासनास विस्तार कार्यक्रमांचा प्रागतिक अहवाल वेळेत सादर करणे.

४) कृषि संलग्न विभागातील कर्मचार्यां्चे कौशल्यवृध्दीबाबत असेसमेंट वाढविणे.

५) जिल्हयांना वेळेत निधी वाटपाबाबतची कार्यवाही करणे.

http://mahaagri.gov.in

राज्याचा कृषि विस्तार कार्यक्रमांना विस्तार विषयक सुधारणांकरिता सहाय्य

बाबनिहाय खर्चाचे परिमाण (**Cafeteria**) - (सन २०१२-१३) (रु.लाख)

अ.क्र	बाब/घटक	खर्चाचे परिमाण	प्रति बाबीवर जास्तीत जास्त अनुदान	शेरा
	जिल्हास्तर			
१	एसआरइपी तयार करणे	--	--	--
२	शेतकरी प्रशिक्षण			
	अ) आंतरराज्य	०.०१ प्रति शेतकरी	सरासरी ०.५० प्रति तालुका	सरासरी ५० शेतकरी दिवंस प्रति तालुका
	ब) राज्यांतर्गत	०.००७५ प्रति शेतकरी	सरासरी ०.७५ प्रति तालुका	सरासरी १०० शेतकरी दिवंस प्रति तालुका
	क) जिल्हयांतर्गत	०.००४ प्रति शेतकरी	सरासरी ४.०० प्रति तालुका	सरासरी १००० शेतकरी दिवंस प्रति तालुका
३	प्रात्याक्षिके			
	अ) कृषि प्रात्याक्षिके	०.०४ प्रति प्रात्याक्षिक	सरासरी ५.०० प्रति तालुका	सरासरी १२५ प्रात्याक्षिके प्रति तालुका
	ब) संलग्न विभाग प्रात्याक्षिके	०.०४ प्रति प्रात्याक्षिक	सरासरी २.०० प्रति तालुका	सरासरी ५० प्रात्याक्षिके प्रति तालुका
	क) शेतकरी प्रक्षेत्र भेटी	०.०१५ प्रति प्रात्याक्षिक	सरासरी १.८७५ प्रति तालुका	सरासरी ५० शेतकर्यांच्या ६ भेटी प्रति प्रात्याक्षिक
४	शैक्षणिक सहल			
	अ) आंतरराज्य	०.००६ प्रति शेतकरी	सरासरी ०.३० प्रति तालुका	सरासरी ५ शेतकरी प्रति तालुका /१० दिवस
	ब) राज्यांतर्गत	०.००३ प्रति शेतकरी	सरासरी ०.७५ प्रति तालुका	सरासरी २५ शेतकरी प्रति तालुका/१० दिवस
	क) जिल्हयांतर्गत	०.००२५ प्रति शेतकरी	सरासरी ०.२५ प्रति तालुका	सरासरी १०० शेतकरी प्रति तालुका/१ दिवसासाठी
५	शेतकरी गट संघटन			
	अ) क्षमता बांधणी	०.०५ प्रति गट	सरासरी २.५० प्रति जिल्हा	सरासरी २० गट प्रति तालुका
	ब) फिरता निधी	०.१० प्रति गट	सरासरी २.५० प्रति जिल्हा	सुधारित वाणाकरीता, जास्त दराकरीता
६	गटाकरीता पारितोषिक/उत्तेजन	०.२० प्रति गट	सरासरी १.०० प्रति जिल्हा	जिल्ह्यातुन ५ गटासाटी
७	चांगले काम करणा-या शेतक-यांना बक्षिसे	०.१० प्रति शेतकरी	सरासरी ०.५० प्रति तालुका	सरासरी ५ शेतकरी प्रति तालुका
८	जिल्हास्तरीय प्रदर्शन/कृषि मेळावा	प्रति जिल्हा	सरासरी ४.०० प्रति जिल्हा	प्रति जिल्हा ४.०० लाख
९	माहिती प्रचार व प्रसार (भितीपत्रके)	४.०० प्रति जिल्हा	सरासरी ४.०० प्रति जिल्हा	किसान कॉल सेंटर/इतर शासकिय योजना करीता किमान २५ टक्के
१०	सीडी व माहिती तंत्रज्ञान विकास करुन त्याव्दारे प्रचार व प्रसार	०.२० प्रति पॅकेज	२.००प्रति जिल्हा	०.२० प्रति सी. डी. करीता खर्च १० सी.डी.करीता

http://mahaagri.gov.in

	करणे			
११	शेतकरी शास्त्रज्ञ सुसंवाद	०.२० प्रति कार्यक्रम	०.४० प्रति जिल्हा	खरीप व रबी हंगामाकरीता
	जिल्हास्तरावर कृषि विद्यापीठे, कृषि विज्ञान केंद्र कडील तज्ञ यांची नेमणूक	०.०२ प्रति महिना प्रति जिल्हा	०.२४ प्रति जिल्हा	--
१२	क्षेत्रिय किसान गोष्टी	०.१५ प्रति कार्यक्रम	०.३० प्रति तालुका	खरीप व रबी हंगामाकरीता
१३	कृविके व इतर संस्थांच्या संशोधनाच्या माध्यमातून आलेल्या शिफारसींचा अवलंब करणे	५.०० प्रति जिल्हा	५.०० प्रति जिल्हा	--
१४	आवर्ती			
	अ) विशेष तज्ञ व कार्यकारी सहाय्य- यांची नेमणूक	प्रति जिल्हा	१६.५६ प्रति जिल्हा	आत्मा संस्थेस सह्हाय म्हणून ५ विशेष तज्ञ/कार्यकारी सहाय्य नेमणूका
	अ) प्रवास भत्ता/कार्यालयीन खर्च	६.५० प्रति जिल्हा	६.५० प्रति जिल्हा	--
	ब) वाहन भाडयाने घेणे	१.५० प्रति जिल्हा	१.५० प्रति जिल्हा	--
	क) आकस्मिक खर्च	०.३० प्रति तालुका	०.३० प्रति तालुका	--
	ड) तालुका स्तरावरील सहाय्य - तालुका/गट तंत्रज्ञान व्यवस्थापक (Block Technology Manager-BTM)	०.१५ प्रति तालुका प्रति महिना	१.८० प्रति तालुका प्रति वर्ष	१ पद प्रति तालुका
	ई) आकस्मित खर्च तालुका स्तरावरील सहाय्य- तालुका/गट तंत्रज्ञान व्यवस्थापक (BTM)	०.०५ प्रति तालुका प्रति महिना	०.६० प्रति तालुका प्रति वर्ष	--
	फ)तालुकास्तरावर विषय विशेषज्ञ सहाय्य-(Subject Matter Specialist)	०.०५ प्रति तालुका प्रति महिना	०.६० प्रति तालुका प्रति वर्ष	२ पदे प्रति तालुका
	ग) आकस्मित खर्च तालुका स्तरावर विषय विशेषज्ञ सहाय्य (SMS)	०.०३५ प्रति तालुका प्रति महिना	०.४२ प्रति तालुका प्रति वर्ष	--
	अनावर्ती			
	अ) साहित्य खरेदी	--	४.००	
	ब) गौण बांधकामे व नुतनीकरण	--	२.००	
१५	तालुका स्तरावर माहिती व सल्ला समिती स्थापन करणे	१.३० प्रति तालुका	१.३० प्रति जिल्हा/२ तालुक्याकरीता	प्रति जिल्हा
१६	शेतीशाळा	०.२९४१४ प्रति शेतीशाळा		सरासरी ३ शेतीशाळा प्रति तालुका
१७	जिल्हास्तरीय आत्मा प्रशिक्षण संस्थेस सहाय्य	५.०० प्रति जिल्हा	जास्तीत जास्त ५.०० प्रति जिल्हा	प्रति जिल्हा
१८	कम्युनिटी रेडिओ स्टेशन	राज्यस्तर	५४.०० लाख	राज्यस्तरासाठी

http://mahaagri.gov.in

१९	शेतकरी मित्र	१ शेतकरी मित्र/२ गावांसाठी	०.००५ प्रति शेतकरी मित्र प्रति महिना	०.०६ प्रति शेतकरी मित्र प्रति वर्ष
२०	नाविन्यपुर्ण उपक्रम राबविणे राज्यस्तर	राज्यस्तर	२५.०० लाख प्रति राज्य	आंतरविभागीय कार्यकारी गटा (आयडीडब्लूजी)च्या मान्यतेने देणे
२१	नाविन्यपुर्ण उपक्रम राबविणे जिल्हास्तर	जिल्हास्तर	०.५ लाख प्रति तालुका	जिल्हयाच्या नियामक मंडळाच्या शिफारसीनुसार आंतरविभागीय कार्यकारी गटा(आयडीडब्लूजी) च्या मान्यतेने देणे

Cafeteria नुसार योजनेअंतर्गत करावयाची कार्यवाही :-

१) विस्तार पध्दतीत आणावयाचा बदल अचूकतेने अंमलबजावणीत येणे आवश्यक आहे. त्यासाठी कार्यक्रमामध्ये Cafeteria व्दारे केंद्र शासनाने १६ एप्रिल २०१० च्या सुधारित मार्गदर्शक सुचनानुसार आत्मा योजनेचे बळकटिकरण करणेसाठी व योजनेच्या कामामध्ये सुसुत्रता आणनेसाठी योजनेमध्ये नवीन पदांचा समावेश केला आहे जेणे करुन केंद्र शासनाला आवश्यक ती माहिती/अहवाल उपलब्ध होणे करीता नवीन पदांची निर्मिती करणेत आली आहे.

२) या योजनेमध्ये राज्यस्तरावर एक पद राज्यप्रवर्तक म्हणून कंत्राटी पध्दतीने नेमणूक करावयाची आहे. सामेती स्तरावर उपसंचालक श्रेणीतील ८ पदे (प्रशिक्षक) नियुक्त करावयाची आहेत. जिल्हास्तरावर ५ व तालुकास्तरावर ३ अनुक्रमे प्रकल्प संचालक (आत्मा), प्रकल्प उपसंचालक (आत्मा), संगणक आज्ञावली रुपरेषक, लेखा-न-लिपीक, व तालुका/गट तंत्र व्यवस्थापक (Block Technology Manager- BTM), विषय विशेषज्ञ (Subject Matter Specialist - SMS) कंत्राटी पध्दतीने नेमणुका करावयाच्या आहेत, त्यासाठी आवश्यक तरतूद सन २०११-१२ च्या नियोजन आराखडयामध्ये प्रस्तावित करण्यात आली आहे. केंद्र शासनाकडून मंजूरी प्राप्त होताच सदरचा निधी सामेती (वनामती नागपुर) यांचेमार्फत जिल्हयांना आत्मा योजनेच्या खात्यावर वर्ग करण्यात येईल.आवश्यक स्वरुपाचे बांधकाम, सोई सुविधा, वाहन इ. करीता केंद्र शासनाच्या कॅफेटेरिया मधील मापदंडाचे अधिन राहून निधी वापरावयाचा आहे. केंद्र शासनाने सन २०१०-११ च्या मार्गदर्शक सुचनानुसार प्रत्येक दोन गावाकरीता एक शेतकरी मित्र निवड करण्यास मान्यता दिली आहे. शेतकरी मित्रास नियमितपणे मानधन देणे अपेक्षित नसून प्रवास, मोबाईल इ. साठी आवश्यक खर्चासाठी सहाय्य म्हणून मानधन देय आहे. (५० टक्के केंद्र हिस्सा व ५० टक्के राज्य हिस्सा) त्यासाठी लागणारी तरतूद सन २०१२-१३ च्या नियोजन आराखडयामध्ये प्रस्तावित करण्यात आली आहे.

शेतीशाळा -

आत्मा कार्यक्रमातंर्गत घेणेत येणार्याशेतीशाळांची मुख्य वैशिष्टे खालीलप्रमाणे-

१. ग्रामपंचायत अथवा तालुकास्तरावर शेतीशाळा घेणेत याव्यात.
२. कृषि क्षेत्रात उल्लेखनिय कार्य करणार्याश प्रगतशिल शेतकर्याधच्या शेतावर/प्रक्षेत्रावर शेतीशाळा आयोजित करणेत याव्यात.अशा शेतकर्यालची/शेतकरी प्रक्षेत्रांची यादी (जे उत्तमरीत्या शेतीशाळा राबवू शकतील) तालुका शेतकरी सल्ला समिति व तालुका तंत्रज्ञान चमू यांनी निश्चित करावी व पंचायत समित्याच्या माध्यमातून ती आत्मा नियामक मंडळास सादर करणेत यावी.
३. शेतीशाळेतील शिक्षक हे प्रगतीशील शेतकरी अथवा कृषि विस्तार कर्मचारी अथवा शासन तथा अशासकिय संस्थेतील तज्ञ मार्गदर्शक असु शकतील. प्रत्येक हंगामामध्ये होणार्या शेतीशाळा प्रशिक्षकास अंतिम मान्यता आत्मा नियामक मंडळाची घ्यावी लागेल.

http://mahaagri.gov.in

४. एक किंवा अधिक पिकांसाठी अथवा क्षेत्रासाठी Front line Demonstrations घेणे या प्रात्यक्षिकांमध्ये एकात्मिक पीक व्यवस्थापनाअंर्तगत जमीन मशागत, बीज प्रक्रिया,एकात्मिक किड व्यवस्थापन, एकात्मिक अन्नद्रव्य व्यवस्थापन इ. घटक सामाविष्ठ असावेत

५. शेतीशाळा प्रत्येक हंगामामध्ये पिकांच्या कमीम कमी सहा संवेदशील अवस्था ओळखून शेतकरी आणि शेतीशाळा प्रशिक्षक यांचेमध्ये देवाणघेवाण/परीसंवाद घेणे आवश्यक आहे.

६. लाभार्थी शेतकर्यांधची निवड करतांना किमान ५०%,प्रतिनिधी हे छोटे व सिमांत शेतकरी असावेत.शेतकरी समुहातील शेतकर्यांानाप्राधान्य द्यावे.

७. लाभार्थी शेतकरी व शेतीशाळा प्रशिक्षक हे नियोजनाप्रमाणे अथवा आवश्यक तेव्हा संवाद साधतील.

८. प्रशिक्षीत शिक्षकांचे ज्ञान व कौशल्यवृध्दीसाठी सातत्याने जिल्हास्तर, राज्यस्तर, राष्ट्रीयस्तरावरील संस्थेच्या तथा प्रक्षेत्र भेटीच्या माध्यमातून क्षमतावृध्दी करावी.

९. शेतीशाळेतील लाभार्थी यांचे ज्ञान व कौशल्यवृध्दी तांत्रिक सहाय्याबरोबरच जिल्हा/राज्य स्तरावरील प्रशिक्षणच्या प्रक्षेत्र भेटी च्या माध्यमातून क्षमतावृध्दी करावी.
   - शेतीशाळेतील लाभार्थीची संबंधित गांवांमध्ये अथवा शेजारील गांवामध्ये कृषि विस्तार कार्यक्रम राबविणेस मदत करतील तथा जबाबदारी घेतील.

१०. शेतीशाळा राबवित असतांना जास्तीत-जास्त १० टक्के लोकवाटा/लाभार्थीवाटा घेणेत यावा.

११. प्रगतीशील शेतकरी, शेतीशाळा घेत असतांना तांत्रिक मुद्दयांच्या विश्लेषणाकरीता कृषि विज्ञान केंद्रातील तज्ञ आणि कृषि विस्तार कर्मचार्यांृचे सहाय्य घेतले जावू शकते.

१२. जे शेतकरी शेतीशाळा राबविणार आहेत अशा शेतकर्यांेच्या पाच-सहा दिवसाच्या कार्यशाळेची तरतुद करणेत आलेली आहे.

१३. शेतीशाळेतील लाभार्थ्यांनी/विद्यार्थ्यांनी स्वखर्चाने शेतीशाळा ठिकाणी यावे.
   - नियमित संनियंत्रणाबरोबर तालुका तंत्रज्ञान व्यवस्थापक हे समन्वयकाची भुमिका पार पाडतील व संबंधित रेकॉर्ड जतन करतील.
   - तालुका तंत्रज्ञान व्यवस्थापक, प्रगतीशील शेतकरी जे शेतीशाळा घेणार आहेत यांची व तालुका तंत्रज्ञान चमू व कृषि विज्ञान केंद्रातील तज्ञ यांचे ज्ञान देवाण -घेवाण होणेसाठी परीसंवादाचे आयोजन करतील.

१४. शेतीशाळाची उपयुक्ताता तथा प्रतिसाद आढावा प्रत्येक सहा माहिण्यांनी बीटीटी आणि एफएसी मिटींगमध्ये घेणेत यावा तर कमीत -कमी एक वर्षानीआत्मा नियामक मंडळासमोर घेणेत यावा.

१५. अतिशय यशस्वी शेतीशाळा पुढिल एक अथवा दोन हंगामात राबविल्या जाऊ शकतात.त्याबाबतचे नियोजन संबंधित हंगामाच्या आवर्ती खर्चातून करणेत यावे. शेतीशाळेमध्ये नविन लाभार्थ्यांना/विद्यार्थ्यांना संधी देणेत यावी.यशस्वी शेतीशाळा पुन्हा घेणेसाठी रितसर लेखी परवानगी घेणेत यावी.

१६. उत्कृष्ट शेतीशाळांना जिल्हा/राज्यस्तरावरुन बक्षिसे देवून सन्मानित केले जाऊ शकते.

१७. शेतीशाळेतील प्रशिक्षणे लवचित स्वरुपाची नॉन लेक्चर टाईप असावित. शेतीशाळेत प्रत्यक्ष कृति, निरक्षण, पृथ्थकरण व चर्चेवर भर देणेत यावा.

http://mahaagri.gov.in

शेतीशाळा (Cost Norns Ghatak Table)/शेतीशाळा (कॉस्ट नॉमर्स/सेलिंग)

अ.क्र.	शेतीशाळा (ग्रामपंचायत/तालुकास्तर)	खर्च मर्यादा
१	Frontline Demonstration राष्ट्रीय अन्नसुरक्षा अभियानांतील मार्गदर्शक सुचना नुसार मंजुर असलेल्या दरानुसार जास्तीत अडीच (२.५) एकरा पर्यंतच्या क्षेत्रावर राबविण्यांत यावीत. NFSM अंतर्गत नमुद केलेल्या पीकांचा समावेश केला जावा. जर पिकांचे दर सद्या चालु असलेल्या कुठल्याही योजना/कार्यक्रमांतर्गत उपलब्ध नसतील तर आत्मा नियामक मंडळ जास्तीत जास्त रु.४०००/- प्रति एकर प्रमाणे मार्गदर्शक सुचना आधारे निश्चित करणेत यावेत.	रु. ७५००/- (सरासरी अंदाजे आकडा)
२	शेतीशाळेच्या legistics support करिता	रु १८००/- *
३	आकस्मिक निधी	रु. २०००/-
४	शेतीशाळेतील प्रशिक्षणार्थीसाठी आय.पी.एम. किट रु.२००/- प्रति किट जास्तीत २५ शेतक-यासाठी	रु. ५०००/-
५	शेतीशाळा प्रशिक्षण/परिसंवादाबाबत सविस्तर माहिती.	
अ	जास्तीत जास्त दोन प्रशिक्षणार्थीसाठी जास्तीत जास्त सहा भेटी करिता- जास्तीत जास्त रु.२५०/- प्रति भेट, प्रति प्रशिक्षक	रु.३०००/-
ब	जास्तीत जास्त दोन बाहय प्रशिक्षकासाठी जास्तीत जास्त सहा भेटी करिता- जास्तीत जास्त रु.१५०/- प्रति भेट, प्रति प्रशिक्षक	रु. १८००/-
क	भोजन खर्च २८ सहभागी करिता रु.३०/- प्रति सहभागी प्रति दिन सहा कार्यक्रमासाठी	रु. ५०४०/-
ड	छापील साहित्य रु.५०/- प्रति सहभागी २८ सहभागीसाठी आणि प्रशिक्षकांसाठी	रु. १४००/-
	एकुण	रु. २६७४०
६	प्रगतीशिल शेतकरी/शेतीशाळा राबविणारी यंत्रणा, यांना शेतीशाळा राबविणे. चालविणेसाठी आत्मा नियामक मंडळाच्या निर्णयानुसार Service Charge (10%)	रु. २६७४/-
७	प्रगतशिल शेतकरी जे शेतीशाळा घेणार आहेत त्यांच्या प्रशिक्षण तथा प्रक्षेत्र भेट खर्च	सदरील खर्च Cafeteria मधील बी २ /बी४ मधुन करता येईल.
	एकुण	रु. २९४१४/-

* एका शेतीशाळेसाठी (६ सेट) सर्व साधारणपणे रु.४०००/- पर्यंत बी.टी.एम. यांना देणेत येतील ज्यामुळे Capital assets चा पुर्नवापर Rotation ने करता येईल. सदरील घटकांतर्गत शिल्लक तज्ञांच्या प्रवास सर्वासाठी वापरली जावू शकते.

केंद्र शासनाने १६ एप्रिल २०१० च्या पत्रानुसार व बाराव्या पंचवार्षिक योजनेकरीता सुधारीत कॅफेटेरीयानुसार प्रत्येक बाब/घटकासाठी दिलेले मापदंड/प्रमाणके दिलेली आहेत. त्यानुसार सन २०१२-१३ मध्ये कार्यक्रम राबवावा.

स्वाक्षरित/-
- संचालक, आत्मा
कृषि आयुक्तालय, महाराष्ट्र राज्य, पुणे - ५

----

http://mahaagri.gov.in

जा.क्र./एक्स रिफॉर्म/मासू २०१२-१३/विप्र-५/४६६/२०१२
कृषि आयुक्तालय, महाराष्ट्र राज्य,
पुणे- ४११ ००५ दिनांक : ०९/०५/२०१२

प्रति,

१) मा. संचालक, वसंतराव नाईक राज्य कृषि विस्तार व्यवस्थापन प्रशिक्षण संस्था, नागपूर यांना माहिती तथा आवश्यक त्या तात्काळ कार्यवाहीसाठी सादर.
२) विभागीय कृषि सहसंचालक, सर्व यांना माहिती व आवश्यक त्या तात्काळ कार्यवाहीसाठी अग्रेषित.
३) जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी, सर्व यांना माहिती व आवश्यक त्या तात्काळ कार्यवाहीसाठी अग्रेषित.
४) प्रादेशिक कृषि विस्तार व व्यवस्थापन प्रशिक्षण संस्था, (सर्व)------

स्वाक्षरित/-
संचालक, आत्मा
कृषि आयुक्तालय, महाराष्ट्र राज्य, पुणे - ५

अ) उत्कुष्ठ संघटित गटांना प्रोत्साहनपर बक्षीस देणे

योजना - राज्याच्या कृषि विस्तार कार्यक्रमांना विस्तार विषयक सुधारणा करीता सहाय्य (आत्मा)

प्रपत्र-अ

१	व्यक्तीचे /संस्थेचे पुर्ण नांव	
२	संपूर्ण पत्ता	
३	कायमचा पत्ता	
४	पत्रव्यवहारासाठी पूर्ण पत्ता	
५	दुरध्वनी/भ्रमणध्वनी क्रमांक	
६	जन्मतारीख व वय	
७	व्यक्तीचा व्यवसाय	
८	व्यक्तीचे कार्यक्षेत्र	
९	त्यांना शासन/शासन पुरस्कृत संस्थेमार्फत पगार/पेशन्श मिळतें काय ?	
१०	पुर्वी मिळालेला सन्मान/पुरस्कार आणि कोणत्या वर्षी व कशासाठी ?	
११	चारित्र्य कसे आहे ? (सोबत जि.पो.अ.दाखला असावा)	
१२	व्यक्तीची प्रकाशने असल्यास	
१३	वरील व्यक्तीचे केलेले कार्य सर्वसामान्य शेतकर्यांेनाउपयोगी मार्गदर्शक कसे तसेच त्यांचे काम अतिउत्कृष्ट किंवा उल्लेखनिय कसे याबाबत सविस्तर माहिती .	
१४	अधिक काही माहिती असल्यास .	
१५	जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी यांनी प्रत्यक्ष कार्यक्षेत्रास भेट देऊन केलेल्या कार्याची खात्री करुन प्रस्ताव निकषाप्रमाणे योग्य असल्यास शिफारशीसह अभिप्राय द्यावेत.	

सही/-
जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी
जिल्हा.................

http://mahaagri.gov.in

ब) कृषि प्रक्रिया/कृषि उद्योग अंर्तगत शेतकर्यांिनाबक्षिस योजना

योजना - राज्याच्या कृषि विस्तार कार्यक्रमांना विस्तार विषयक सुधारणा करीता सहाय्य (आत्मा)

प्रपत्र- ब

१	शेतक-यांचे नांव व पत्ता	
२	धारण केलेले एकुण क्षेत्र (८ अ प्रमाणे)	
३	फळबाग लागवडीचे क्षेत्र (फळपिक निहाय)	
४	जमीनीचा विकास (मृद-जल संधारणाचे उपचारी त क्षेत्र)	
५	कंपोस्ट/हिरवळीचे/गांडूळ खताचा वापर	
६	ऍझो/रायझो/पीएसबी/उतीसंवर्धन योचा वापर	
७	मातीचे नमुने तपासून त्याप्रमाणे रासायनिक खतांचा वापर	
८	एकात्मिक पीक संरक्षण कार्यक्रमाचा अवलंब	
९	कृषि विद्यापीठे, कृषि प्रतिष्ठान व तत्सम संस्थांना भेटी देऊन तेथील तंत्रज्ञानाचा अवलंब	
१०	सिंचनाच्या पाण्याचा किफायतशीर वापर/ठिंबक/तुषार वापर करतात काय ?	
११	स्वतः विकसित केलेले तंत्रज्ञान	
१२	सहकार ग्रामीण विकास, कृषि फलोत्पादन, पशुसंवर्धन व दुग्ध व्यवसाय क्षेत्रातील कार्य.	
१३	पत्रकारिता किंवा इतर मार्गाने केलेले बहुमोल कार्य	
१४	व्यक्ती/संस्थेची प्रकाशने	
१५	सामाजिक कार्य	
१६	कृषि माल निर्यात प्रक्रिया/निर्यातीसंदर्भात केलेले लिखाण	
१७	परिसरातील इतर शेतकर्यांशनाकशा प्रकारे उपयोग झाला त्याचा सविस्तर तपशिल द्यावा.	
१८	कोरडवाहू शेती तंत्रज्ञानाचा वापर कितपत करतात (तपशिल दयावा)	
१९	त्यांचे शेतीतील विविध पिकांची उत्पादकता क्विंटल/हेक्टरी जिल्हयाची सरासरी उत्पादकता मागील चार वर्षाची माहिती द्यावी.	
२०	शेतीपासून मिळणारे निव्वळ उत्पन्न	
२१	शेतीपूरक व्यवसाय करतात काय ? पुरक व्यवसायापासून मिळणारे निव्वळ उत्पन्न	
२२	उच्च तंत्रज्ञानावर आधारीत काही प्रकल्प राबवितात काय ? तपशील द्यावा	
२३	शेतमालाची साठवण/प्रक्रिया करतात काय ? कशी ?	
२४	पीक काढणी नंतरचे तंत्रज्ञान (प्रतवारी आणि साठवणूक) चा वापर करतात काय?कशा प्रकारे	
२५	पिक उत्पादनाची विक्री कशाप्रकारे करतात ?	
२६	शेतीविषयक पुस्तके मासिके उपलब्ध आहेत काय ? किती ?	
२७	कृषि तंत्रज्ञानाचा प्रसार, पीरसरातील कोणकोणत्या शेतकर्यांरना प्रत्यक्ष प्रक्षेत्रास भेट देवून केला ?	
२८	राज्यपातळी, जिल्हापातळी व पंचायत समिती स्तरावरील पीकस्पर्धा या मध्ये भाग घेतात का ? किती वेळा व कोणत्या पिकासाठी ?	
२९	सुधारीत/उच्च तंत्रज्ञानावर आधारीत त्यांनी धारण केलेल्या प्रक्षेत्रावर प्रात्यक्षिके घेतली आहेत काय ?	
३०	कृषि मालावर आधारीत कोणकोणते गृहउद्योग करतात ?	

http://mahaagri.gov.in

३१	परसबागेतील शेती करतात काय ?	
३२	कृषि मालावर आधारीत गृहउद्योग करत असल्यास त्याची माहीती महीला शेतकर्यांरस प्रशिक्षणाद्वारे करुन दिली आहे काय ? (विनामुल्य)	

सही/-
जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी
जिल्हा.................

http://mahaagri.gov.in